

TOVERBERG 64

JAARGANG 17 / 1 LENTE 2022

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING

"Ieder mens die genoegene schiept in het voltooiën van zijn taak is een kunstenaar; welke ook die taak is en hoe nederig ze ook is, hij brengt een kunstwerk tot stand. De toetssteen is het beleefde genot, het plezier, de perfectie: het overtuigend resultaat!"

Henry Van de Velde

Doornlaan 8, 8210 Zedelgem

0498/73.58.73

info@hetbeleefdegenot.be

BTW BE0893.747.805

Rek. BE71 0014 8517 3969

www.hetbeleefdegenot.be

Colofon

Redactie: Els Vermeir, Carine Vankeirsbilck, Marie-Rose D'Haese, Bart Madou, André Callier

Werkten ook mee: Johan Debruyne, Marie-Claire Devos, Chris Rachel Spatz, Rika Vanhoutte, Katherine Muylaert, Maurits De Coen

Kaft: Rika Van Dycke

Vormgeving: André Callier

Foto's: Webfoto's, Bart Madou, André Callier, Effigie

Toverberg verschijnt 4x per jaar, bij het begin van elk jaargetijde.

Lid worden van "Het Beleefde Genot" kan met een abonnement te nemen op de TOVERBERG door 20 € te storten op de hierboven vermelde rekening.

Afzonderlijke nummers: 6 €

De auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Kopiëren of citeren is toegelaten, mits bronvermelding.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	3
Ad Multos annos	4
Afscheid Hans Vanhulle	8
Chapeau	9
Elsenspingsels	13
Poëzie	14
De leesgroep las	16
Doordenker	19
Kathebelletjes	20
Over de grens	22
Waarheid en herinnering	23
Proustiana	26
Pathéscope	30
Femmes de ma vie	32
Buitenbeentjes	36
Gelezen en goedgekeurd	38
Beleefd	40
Te beleven	41
Te beleven internationaal	43
En dan nog dit	45

ISSN 2030-1340

Voorwoord

Door Els Vermeir

Een frisse, nieuwe kaft luidt een nieuw Toverbergjaar in, en meteen ook de nakende lente en de hoop op het lang verwachte 'rijk der vrijheid'. Al nemen we eerst, met pijn in het hart, definitief afscheid van Hans Vanhulle en zijn *Book on the hill*.

Maar zijn herinnering blijft leven, en dat geldt ook voor de vele literaire goden van wie we dit jaar de geboortedag vieren in de nieuwe rubriek *Ad multos annos*. Eerste in de rij is Molière, de Franse toneelschrijver van wie *De Vrek (L'Avare)* wellicht zowat het bekendste werk is. Die vrek komen we trouwens ook tegen in *Pathéscope* en hij inspireerde me zelfs tot een wat buitengewoon *Elsenspinsel*.

Daarnaast is er die andere grote naam, Marcel Proust, van wie we dan weer de sterfdag gedenken. Bart Madou creëerde daar een aparte rubriek voor: *Proustiana*. En om er meteen nog een derde Franse auteur aan toe te voegen, heeft Bart ook Baudelaire 'Beleefd'.

Eveneens nieuw dit jaar zijn de *Kathebelletjes* van Katherine Muylaert. Zij neemt ons mee naar *De Geheime Tuin*, die me een ideale omgeving lijkt om, bij een koffie met madeleines à la Proust, te genieten van de poëzie van Maurits De Coen. Zowel het boek als de gedichten roepen herinneringen op, en dat overkwam ook mij in *En dan nog dit*.

Hopelijk hebben ook jullie fijne, gelukzalige herinneringen, zonder de bittere randjes die Marie-Rose D'Haese in haar *Chapeau* lijkt te herkennen bij Fleur Jaeggy. Dan liever de herinneringen van een kind aan haar moeder, zoals *La madre* van Silvia Rossoni, waar we dit keer heel ver voor *Over de grens* trekken. En over de grens valt best wat te ontdekken, dat leert Rita Vanhoutte ons in *Te beleven internationaal*.

Nog verder zuidwaarts trekken we met Bart Madou, die ons onder meer uitnodigt om de Afrikaanse literatuur *Te Beleven*. De Afrikaanse poëzie vinden we trouwens ook bij Ingrid Jonker, de *Femme* die samen met Julia Kristeva dit keer centraal staat in Barts leven.

Chris Rachel Spatz zoekt het wat dichterbij huis, maar ontdekt in haar *Buitenbeentje* de evenzeer boeiende en voor velen onder ons wat exotische Joodse cultuur. Daar tegenover staan dan weer de Syrisch-Palestijnse vluchtelingen in de roman die Marie-Claire Devos met haar *Leesgroep* heeft gelezen.

En zo bevat deze Toverberg meteen ook verschillende werelden, al zijn dat dan werelden van een andere soort dan de drie werelden die Carine Vankeirsbilck bij de filosoof Popper ontdekt. Of de beeldrijke wereld die Johan Debruyne in de debuutroman *Maximes obsessies* terugvindt. Hoe we met al die werelden verbonden kunnen raken, dat leren we misschien wel bij Hölderlin, van wie Bart Madou de biografie heeft *Gelezen en goedgekeurd*.

Dat laatste hoop ik tot slot ook van jullie, beste lezers: dat jullie over enkele uurtjes ook deze editie van Toverberg met genoeg hebben gelezen en van ganser harte goedgekeurd.

Veel leesplezier!

Ad multos annos

Door Els Vermeir

De literaire wereld heeft dit jaar heel wat te vieren: honderd jaar geleden zagen zowel Pier Paolo Pasolini als José de Sousa Saramago het levenslicht. Vierhonderd jaar geleden werd Jean-Baptiste Poquelin, alias Molière, geboren, precies een eeuw later dan Joachim du Bellay. En als we nog verder teruggaan in de tijd, tweeduizend vijfhonderd jaar met name, horen we de pasgeboren Griekse dichter Pindaros zijn eerste kreetjes slaken. Er ligt dus heel wat verjaardagslectuur op de plank!

MOLIÈRE

Laten we beginnen met Molière. *Le bourgeois gentilhomme*, *Le misanthrope*, *Le malade imaginaire*: wie kent ze niet, de komedies van Molière? Misschien is Molière wel een van de weinige auteurs die ook bij een niet-lezend publiek bekend is. Denk maar aan het amateurtheater, aan de film *L'avare* van Louis de Funès of aan de schoenen die naar hem vernoemd werden. Maar helaas is de moderne jeugd zelfs daarmee niet langer vertrouwd. Terwijl zijn stukken toch heel wat meer waren dan een 17de-eeuwse voorloper van *FC De Kampioenen*. Hoog tijd voor een eerherstel dus!

Opgegroeid in de Parijse bourgeoisie – zijn vader is ‘tapissier du roi’, zeg maar een soort binnenhuisarchitect van de koninklijke entourage – is Molière uitstekend geplaatst om de levensstijl van zijn klasse te parodiëren. Een taak die hij niet lichtzinnig opneemt: hij vermengt zijn komedies met ‘*réflexion profonde*’ – diepe reflectie dus. Niet voor niets noemt Boileau hem ‘*le contemplateur*’: ik zie hem aan zijn schrijftafel zitten, in gedachten verzonken als De Denker van Rodin.

Maar ondanks zijn geprivilegieerde afkomst loopt zijn pad niet over rozen. Op zijn eenentwintigste wordt hij, met toestemming van zijn vader, maar tot verontwaardiging van de gelovige goegemeente, acteur, of beter: ‘*comédien*’. Samen met Madeleine Béjart richt hij het gezelschap *L’illustre Théâtre* op, dat dan wel illuster mag zijn, maar vaak zoveel schulden heeft, dat hij in de gevangenis belandt. Als ‘*directeur de troupe*’ doet hij wel heel wat nuttige ervaring op, terwijl hij intussen zijn Italiaanse concurrenten van de Commedia dell’Arte bestudeert.

Hij begint zijn carrière met het schrijven van ‘*farces*’, kluchten, volgens de etymologie een ‘vulling’ zoals bij een gerecht: een aangename mengeling, een soort revue met verschillende onderwerpen. De eerste voorbeelden zijn *La jalousie du Barbouillé*, *Le Médecin volant* en *Le Docteur Amoureux*.

Het eerste grote succes haalt hij in 1659 met *Les précieuses ridicules*, een echte, traditionele ‘*farce*’, waarin Jodelets gezicht met bloem bestoven is en Mascarille een traditioneel masker draagt. Toch voegt Molière iets nieuws toe aan het genre: het is een zedenschildering, die de nieuwe tendens van de karikatuur aankondigt.

Molière wil kost wat kost bewijzen dat hij meer is dan een ‘*farceur*’. Nadat zijn heroïsche komedie op rijm, *Don Garcie de Navarre*, flopt, maakt hij op enkele maanden tijd de intrigekomedie *L’école des maris*, een *farce* met een extra laag: naast een zedenschildering bevat deze komedie ook een morele stelling. Een jaar later volgt de tegenhanger *L’école des femmes*, wat wordt gezien als zijn eerste grote komedie door de diepmenselijke en waarheidsgetrouwe karakters en de ernst van de morele problemen die erin voorkomen. Hij tilt daarmee de komedie op tot het niveau van de tragedie. Het stuk kent een groot succes, maar wie succes heeft, krijgt ook vijanden. Als antwoord op zijn critici schrijft hij zijn ideeën over de komedie neer in *La critique de l’école des femmes*.

Het mag niet baten: de gelovigen worden opgezet tegen de ‘goddeloosheid’ van zijn *Ecole des femmes* en al blijft hij de steun genieten van de koning, toch verbiedt deze onder druk van de aartsbisschop van Parijs en andere geestelijken de publieke opvoering van *Tartuffe ou l’hypocrite*, een stuk van 3 akten in verzen. Hij schrijft dan maar een nieuwe, traditionele komedie, *Don Juan*, maar ook dat stuk

wordt verboden en pas na zijn dood gedrukt. Alsof hij nog niet genoeg tegenslagen kent, wordt hij ook ziek en moet enkele maanden stoppen met werken. Toch schrijft hij in 1666, midden in alle ellende, zijn fijnste komedie: *Le misanthrope*, twee maanden later gevolgd door zijn beste farce: *Le médecin malgré lui*. Intussen herwerkt hij *Tartuffe*, maar het stuk wordt opnieuw verboden en hij wordt weer ziek.

Toch krijgt hij uiteindelijk zijn wraak: na het neerslaan van de jansenisten mag hij in 1669 in het koninklijk paleis *Tartuffe ou l'Imposteur* brengen, met zeer groot succes. Molière wordt hofleverancier voor koninklijk vermaak: zijn laatste stukken weerspiegelen de smaak van Louis XIV voor ballet, muziek en spektakel, bv *Le bourgeois gentilhomme* (komedie-ballet) en *Les fourberies de Scapin* (farce). Met *Les femmes savantes* keert Molière terug naar de hogere komedie in versvorm. Maar zijn geluk is van korte duur: het einde van zijn leven verloopt tragisch. Zijn gezondheid gaat verder achteruit, hij verliest zijn zoon en zijn oude vriendin Madeleine Béjart, kent financiële problemen. Tijdens de vierde voorstelling van *Le malade imaginaire* op het koninklijk paleis wordt hij onwel en hij sterft enkele uren later, amper 51 jaar oud.

Molière heeft in verschillende geschriften zijn ideeën over de komedie neergeschreven. Van fundamenteel belang voor hem is het publiek behagen: dat is 'de grote regel van alle regels'. Een stuk moet niet beoordeeld worden volgens bepaalde regels, maar volgens het effect dat het op het publiek heeft. Molière onderwerpt zich dus aan de smaak van het publiek, zowel de grote massa als de 'honnêtes gens', de ontwikkelde mensen. Zijn verlangen om een zo divers publiek te behagen, verklaart de verscheidenheid in zijn stukken.

Typerend voor zijn tijd is ook het verlangen om zijn karakters zo natuurlijk en geloofwaardig mogelijk te maken. Hij is dan ook vooral geïnspireerd door de hypocrisie en de 'kwaadaardige imitaties' van de deugd. Door zijn personages zo natuurlijk mogelijk te willen afschilderen, wordt zijn werk al snel satirisch, en daar begeeft hij zich op het dunne koord waarop onze hedendaagse karikaturisten balanceren: Molière beweert dat zijn satire nooit persoonlijk bedoeld is, '*son dessein est de peindre les mœurs sans vouloir toucher aux personnes...*'. Hij wil het publiek een spiegel voorhouden, zonder daarbij het individu te schofferen. Maar dat was toen even moeilijk als nu!

Een kort stukje uit *L'école des femmes* illustreert goed zijn ideeën omtrent de komedie:

DORANTE: Vous croyez donc, Monsieur Lysidas, que tout l'esprit et toute la beauté sont dans les poèmes sérieux, et que les pièces comiques sont des niaiseries qui ne méritent aucune louange?

URANIE: Ce n'est pas mon sentiment, pour moi. La tragédie, sans doute, est quelque chose de beau quand elle est bien touchée; mais la comédie a ses charmes, et je tiens que l'une n'est pas moins difficile à faire que l'autre.

DORANTE: Assurément, Madame; et quand, pour la difficulté, vous mettriez un plus du côté de la comédie, peut-être que vous ne vous abusez pas. Car enfin, je trouve qu'il est bien plus aisé de se guinder sur de grands sentiments, de braver en vers la Fortune, accuser les Destins, et dire des injures aux Dieux, que d'entrer comme il faut dans le ridicule des hommes, et de rendre agréablement sur le théâtre les défauts de tout le monde. (...)

Vertaling:

DORANTE: Mijnheer Lysidas, vindt u dus dat alle geestigheid en schoonheid in de ernstige gedichten (=tragedies) zit en dat de komische stukken onzin zijn die geen lof verdienen?

URANIA: Dat vind ik niet, persoonlijk. Tragedie is ongetwijfeld iets moois als het goed wordt gebracht, maar komedie heeft ook zijn charmes, en ik ben van mening dat het ene niet minder moeilijk is dan het andere.

DORANTE: Zeker, mevrouw; en als u qua moeilijkheidsgraad de komedie een streepje voor zou geven, zou u zich misschien niet vergissen. Ik vind het immers veel gemakkelijker om me te laten meeslepen door grote gevoelens, om het lot in verzen te trotseren, de schikgodinnen te beschuldigen en de goden te beledigen, dan om de mensen op de juiste manier belachelijk te maken en ieders fouten op een aangename manier op het toneel weer te geven. (...)

Bron: Lagarde et Michard, *XVIIe siècle, Les grands auteurs français du programme*, Bordas, Paris, 1970.

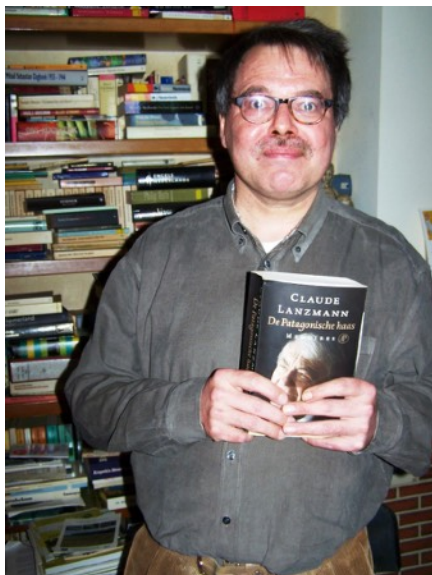
Adieu Book on the Hill, bedankt Hans (1965-2019)

Door Bart Madou

*'En de wind verheft het lied en onderbreekt het,
stuwt het op tot onder de wolken.*

*En aan alles komt een eind.
Het komt nooit weerom.'*

Li-Bai (701-762)

Een goeie acht jaar geleden maakten wij voor het eerst kennis met de bijdragen van Hans Vanhulle, in de rubriek *Book on the hill*, die hij plichtsgetroouw voor elk verschenen nummer verzorgde. Ook na zijn plotse dood in december 2019 konden wij verder putten uit zijn blog die onder het pseudoniem *Zerkalo* te lezen was. Helaas zijn wij nu aan het einde gekomen van dit verhaal.

In zijn artikelen in de Toverberg beschreef Hans omstandig en met kennis van zaken de klassieke literaire werken, de betere film en de kunstmuziek.

Zijn eerste bijdrage in maart 2014 was wel een heel bijzondere, hij gaf het de titel *Werdegang*, het is nog te lezen op de website van Het Beleefde Genot (www.het-beleefdegenot.be/toverberg.html) > Toverberg nr. 32).

Hierin beschreef hij uitgebreid zijn eigen, vooral literair-kritische levensloop, een levensloop die in hoge mate ook zijn korte leven heeft bepaald.

Hans was een erudiet en zeer belezen mens die op zijn blog en in de Toverberg haarfijn romans en films analyseerde. Hierin stond hij op eenzame hoogte.

Wij hebben veel aan hem te danken.

Dank je Hans, dankjewel.

Chapeau

Door Marie-Rose D'Haese

FLEUR JAEGGY - DE GELUKZALIGE JAREN VAN TUCHT

Illustratie door Jesse Auersalo - Bron foto Effigie

Deze weinig bekende auteur werd geboren in Zürich in 1940. Ze wordt uitgegeven door Koppernik. Het boek waar het hier om draait, *I beati anni del castigo*, oftewel *De gelukzalige jaren van tucht*, publiceerde ze al in 1989.

'Het genot van de teleurstelling (...) Ik kon dat al waarderen toen ik acht was, intern op mijn eerste kostschool, een katholieke. Misschien waren dat wel de mooiste jaren, dacht ik. De jaren van tucht (...) tijdens de jaren van tucht, de gelukzalige jaren van tucht.'

Blijkbaar raakte iemand in de uitgeverwereld recentelijk gebeten door haar microbe, want er kwam een opgefriste vertaling op de markt in 2021.

De omslagillustratie toont een (jonge?) vrouw op de rug, in een kaal interieur. Kaal is ook het verhaal: een beetje lezer leest deze honderd pagina's in een namiddag.

Zij zal onder de indruk zijn.

Of niet.

Zij zal het maar niets vinden, deze historie van de verteller en haar personages, of ze zullen onder haar huid kruipen.

Ze zal houden van de droge, compacte schrijfstijl, of ze zal er een hekel aan hebben.

Ze weet het niet.

Ze leest ander werk van Jaeggy. Is haar nieuwsgierigheid dan toch geprikkeld?

SS Proleterka leest ze, over dezelfde verteller als in *I beati anni*. Ze vindt het beter. Of is ze ondertussen al wat gewend aan de droge schrijfstijl?

Proleterka verscheen in 2019 en is een vader-dochterverhaal zoals je er nog geen hebt gelezen.

Ze probeert *De gelukzalige jaren* in het Italiaans te lezen: dat valt nog niet mee. Zowel het vocabularium als de syntaxis zijn moeilijk: de auteur gebruikt ongebruikelijke woorden:

Avola : nonna / ingordigia: gola / testardaggine: ostinazione / storpio: zoppo.

In het Nederlands lijken de zinnen eenvoudig, kort. Als je ze in hun oorspronkelijke taal leest, zijn ze hermetisch: ze ontvouwen zich niet. Je moet als lezer wrikken om er een vinger achter te krijgen.

Het verhaal op zich lijkt onbeduidend: de ik-persoon brengt haar jonge jaren door op kostscholen, dure, in verschillende landen. Van haar 8ste tot haar 17de. Het meisje heeft geen thuis, als ze een korte vakantie bij haar vader doorbrengt, gebeurt dat in hotels. Haar moeder bepaalt het leven van het kind door middel van brieven: vanuit Brazilië ... : *'zij beveelt, ik gehoorzaam, de trimesters staan onder haar leiding, alles staat in de brieven en op de postzegels, klokken zonder geluid. Exprespost.'*

Deze passage volgt op de mededeling dat ze naar de protestantse kerk is geweest, ook al luidde de order uit Brazilië: katholieke kerk.

Zo gaat het voortdurend: onderhuids sluimert steeds verzet tegen de strikte regimes waaraan de meisjes zijn onderworpen. En met degenen die zich schijnbaar moeiteloos onderwerpen, loopt het uiteindelijk faliekant af. Het meisje Frédérique - *ze was in alle opzichten volmaakt*, ze was de beste in de klas, ze las de Franse dichters voor alsof die in haar waren afgedaald - eindigt in een kaal hok en uiteindelijk in een instelling.

Wanneer deze Frédérique in haar leven verschijnt, is de vertelster vijftien: het is een van die kostschoolvriendschappen (ik weet waarover ik het heb, ik maakte het systeem in de jaren 50/60 aan den lijve mee) die aanschurken tegen verliefdheid. Op al die kostscholen zijn er nauwelijks mannen: of ze zijn oud of gek, of huismeester. Laat staan dat er mannelijke leeftijdsgenoten zouden zijn met wie men kan experimenteren.

Une amitié amoureuse dan maar.

Ze beschrijft ook het systeem van dienstbaarheid: jongere meisjes zoeken de bescherming van een oudere: ze bieden hun diensten aan in ruil voor hun steun. Ook de verteller krijgt zo'n aanbod, maar wijst het bot van de hand.

Er is ook het type van de favoriete; merkwaardig: het is hier een zwart meisje, dochter van een Afrikaanse president, die met alle égards ontvangen wordt, de persoonlijke *favori* wordt van de directrice en van de weeromstuit de verstoteling van alle meisjes wordt.

'Op grond van een stilzwijgende afspraak bepalen meisjes op kostschool direct in het begin met een onverschillige welwillendheid wie van hen de verschoppelingen zal zijn. En niet omdat de een het tegen de ander zegt: het is een algemene drang.'

Een andere klassieker is het verschijnen van een derde op het toneel, een nieuwe die de idylle van de twee hoofdpersonages verstoort.

Het is een Belgisch, roodharig, flamboyant meisje, die het over haar *daddy* heeft en die al haar vriendinnen het hof maakt.

De woke lezer fronst al de wenkbrauwen.

De komst van dit vrolijke kind zorgt voor ademruimte in het verstikkende verhaal. Toch brengt de zorgeloosheid van de nieuweling ook bitterheid met zich mee. *'Ze is er zich niet van bewust dat vrolijkheid een gruwel kan worden.'* En natuurlijk is er het effect op Frédérique; welk effect komen we uitsluitend te weten door de observaties van de verteller.

Pas als de vader van Frédérique onverwachts overlijdt en zij van school gehaald wordt, wordt duidelijk welke diepe vriendschap er tussen beide meisjes heerste. Verteller loopt met Frédérique mee naar de trein en beseft dat ze haar nooit meer zal terugzien, dat haar vraag om haar te schrijven onbeantwoord zal blijven. *'Ik liep naar de kostschool terug en vulde mijn tijd met lijden, wat ook een manier is om hem te vullen.'*

Dit afscheid van haar vriendinnetje wordt gespiegeld in het zo mogelijk nog treuriger afscheid van de moeder, een paar bladzijden verder.

'Ik stond op het station met mijn uniform en mijn baret te wachten op de trein uit de richting van de Gothard, die drie minuten zou blijven staan langs het tochtige perron. Ik had vrijaf, er was voor gezorgd dat ik er onberispelijk uitzag, met glimmende schoenen. Daar stond ik dan om haar te zien passeren, op doorreis, daarna zou ze zich inschepen op de Andrea Doria en de oceaan oversteken, zij, maman.'

En de bitterheid ten aanzien van de moeder die op deze manier afscheid neemt van haar dochter, vinden we terug in de houding van de vrolijke Micheline: zij heeft het nooit over haar moeder, het is enkel *daddy* voor en *daddy* na. Als de andere meisjes vragen of haar moeder misschien dood is, neemt ze er een apart en zegt: *'er is niemand dood, liefje. Maar dan lag er bitterheid in haar blik.'*

Zolang de auteur zich beperkt tot de inleving in de kostschoolgangertjes, kan men meegaan; mijn *suspension of disbelief* wordt echter danig op de proef gesteld wanneer zij hetzelfde doet ten aanzien van de directie.

'Ze waren maar kort verloofd geweest. Ze had besloten met hem te trouwen en in bed had zij zich kortaangeboden getoond.' (*a letto è stata sbrigativa*). Er is natuurlijk geen schijn van kans dat de meisjes daar ook maar iets van afweten. Het moet dienen om de krachtsverhoudingen tussen de echtelieden te schetsen, maar ik vind het ongelukkig gekozen.

Mijn gevoel ten aanzien van het werk van Jaeggy blijft uitermate dubbel.

Zowel in Nederland (Tzum, Trouw...) als in België (De Morgen, De Standaard, Christophe Vekeman...) is men razend enthousiast, maar ik blijf achter met een onvoldaan gevoel. Haar verhalenbundel *Ik ben de broer van XX*, verduidelijkt veel: ze geeft daarin aan waar de puzzelstukjes horen te liggen. Maar het doet niets af aan een zeker gevoel van teleurstelling als ik op de laatste pagina van een van haar boeken kom.

'Haar zinnen kenteren ook abrupt en haar overgangen hebben een eigen, niet altijd verklaarbare logica. Verheldering krijg je niet. Meer dan haar proberen te begrijpen, moet je haar aanvoelen. Geef je eraan over, en het wordt een genot.' (Vicky Vanhoutte in haar recensie in De Standaard van 23/10 van vorig jaar.) Welja, misschien is dat net te veel gevraagd.

Dit onvoldane strekt zich uit tot de persoon van de auteur. Ze geeft zelden interviews, maar ik vond er toch een in de New Yorker van 24/10/2021.

Ook daar blijft ze verborgen achter een sluier: of misschien vertoont ze zich juist in al haar naaktheid en daar word ik dan toch liever niet mee geconfronteerd. Als haar gevraagd wordt naar haar vriendschappen met Ingeborg Bachmann, Joseph Brodsky en Oliver Sacks, wijst ze erop dat ze ook een diepe affectie voelt voor Erich. Een zwaan die ze zag in Berlijn.

Ik wil jullie tot slot de mening niet onthouden van mensen die het allicht beter begrepen hebben:

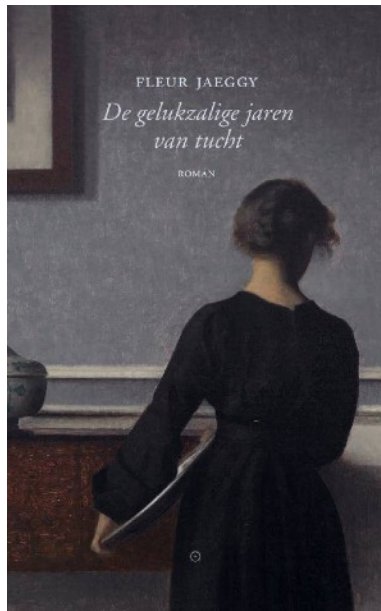
'Het verhaal heeft mij zeer ontroerd, het heeft mij getroffen, het is prachtig.' - Natalia Ginzburg.

'Fenomenaal proza. De leestijd is ongeveer vier uur. De herinneringstijd, net als voor zijn auteur: de rest van je leven.' - Joseph Brodsky.

'Een fantastische, briljante, barbaarse schrijfster.' - Susan Sontag.

Chapeau of geen chapeau?

De individuele lezer zal oordelen.

Elsenspinsels

Door Els Vermeir

DE GIERIGAARD

Een rap-tekst naar L'avare van Molière

Er was es een kerel bij ons in 't straat
hij was stinkend rijk
maar een gierigaard

Hij had een schoon dochter en ook een zoon
die twee waren jong
en heel gewoon

Liesje was verliefd op een knappe gast
maar haar pa gaf haar liever
aan een ouwe spast

Haar broer had een oog op een arm kind
maar het ging hem financieel niet
voor de wind

Zijn vader eiste geld als een woekeraar
en trouwde nog liever
zelf met haar

Maar Marianneke zei, ge zijt gij zot,
ik wil uw zoon,
dat is een god!

Op 't eind van 't spel kwam alles goed
dat hadt ge misschien zelf wel
al vermoed

Want ons Liesje haar aanstaande man
bleek de vader van haar minnaar
en van Marian

Die ouwe man was zot content
hij gaf zijn kinderen
een dikke cent

Zo konden ze trouwen, iedereen blij
behalve de vrek met zijn
geldklopperij

Hij bleef alleen achter met al zijn geld
en zijn dagen die waren
al lang geteld!

Gedichten

Door Maurits De Coen

De weg terug

Achter rijen hoge bomen
en bermen van wuivend gras
loop ik als vanouds verloren
in de tijd vooruit
elke dag wat ouder
en dichterbij wat vroeger was.

Leven een cirkel
naar de oorsprong terug
weer stenen helpen oprichten
in een raadselachtig veld
een kring om 't allereerst begin.

Poëzie

Alle mooie woorden ten spijt
is de werkelijkheid soms verrukkelijker
dan de mooiste poëzie.

Een glimlach die als een bloem openbloeit
volle lippen om een nog gaaf gebit
de geur van een bloemenvrouw
of van dat kleine kind,
alles van lijf en leden
dat nog de tijd beheerst
en strak om lijf en geest gespannen staat.

Een moedergeit met pasgeboren jong
in een verse wei
twee ezels die mekaar onafgewend
in d'ogen kijken

Twee paarden die zij aan zij
mekaar woordeloos verstaan
en soms met de hoef
een onleesbaar teken schrijven in het zand.

En dit alles verrukkelijk nabij
op een blauwe zomerdag
voor jou en mij.

De Leesgroep Zedelgem leest

Door Marie-Claire Devos

MATERIAAL MOEHEID - Marek Šindelka

Vanaf de eerste bladzijde zit je in het verhaal. Een jongen vlucht met een gerichte bestemming. Al vlug ontdek je dat ze met zijn tweeën zijn, alleen volgt de grote broer Amir een ander parcours. Twee, door het lot gescheiden, ontheemde kinderen op drift in een onverschillige, wrede wereld. De angst en zelfhaat van de jongens wordt al lezend tastbaar. Een derde verhaallijn is deze van de Palestijn, eveneens uit Syrië.

Wat is de maatstaf? De Europese en Amerikaanse rampoeristen die grof geld over hebben om met hun dure camera's door de ruïnes te struinen, en de ornamenten van de oorlogsslachtoffers op gevoelige pellicule vast te leggen, of hun nachtmerries te verzamelen op hun peperdure toestellen, waarbij dollars en euro's gretig omgezet worden in aankoop van wapens? Het onvoorstelbare, verschrikkelijke twitterprofiel versus verwoeste economie en ontwrichte gemeenschap? Het boek is een merkwaardig geheugen dat het traject van beide jongens deelt, maar ook van de herinneringen van hetgeen ze hebben achtergelaten.

De roman projecteert de beelden van hun achterliggende herinneringen, waaraan ze zich krampachtig vastklampen en dit als noodzakelijke overlevingsstrategie. Het boek is een belichaming van hun fysieke toestand en de aftakeling van hun mentaal welzijn. Wat is het doel en de zin van hun ontbering? Zullen zij het land van hun dromen bereiken, en tot welke prijs? Is het Europese noorden de plek waar de twee broers weer herenigd worden?

In krachtige beelden volgt de lezer de overlevingsstrategie van beide broers, alsof hij het zelf aan den lijve ondervindt.

Toch wordt de lezer ontzet achtergelaten na de slotscène, waarbij de jongste de laatste confrontatie aangaat. Gameboy, schaduwkind zonder privileges, wees welkom in droomparadijs Eurotopia!

Stijl

Materiaalmoehed is een kritisch en indrukwekkend boek, een ondraaglijke non-fictie met een weergave van fictieve lichtheid, van melancholie, woede, schaamte, emoties, lichamelijke en visuele impressies waarin de hoofdpersonages zich elk op hun manier verplaatsen in tijd en ruimte. Šindelka vertaalt als geen ander de eenzaamheid en het geïsoleerd-zijn van deze jonge asielzoekers.

Het lijkt een bewuste zet van de schrijver om de jongste broer geen naam te geven, daardoor belichaamt hij alle mogelijke asielzoekers en schept de schrijver een onderhuidse spanning. Šindelka slaagt wonderwel in zijn opzet: verwarring brengen, wanhoop creëren; het motto van de vluchtelingen bij de lezer versterken: nooit opgeven, blijven doorgaan, pijn en tegenslag negeren, een spanningsboog opbouwen...

De taal en de stijl die Šindelka hanteert, staan symbool voor veiligheid en geborgenheid in het toekomstige Europa en staan in fel contrast met de fysieke ontbering en mentale moehed van zijn personages.

Deze vluchtelingen (die symbool staan voor alle vluchtelingen) vormen een probleem dat buiten de Europese grenzen dient gehouden te worden. Om politieke strategie te verantwoorden, is het noodzakelijk om hardvochtig en onmenselijk op te treden. Ze zijn herleid tot materiaal dat moet verhandeld en ergens afgeleverd worden, en dat na verloop van tijd ontzettend moe wordt. De context, het gebeuren, wordt als het ware een personage, terwijl de personages dingen, materiaal worden om te verhandelen, te manipuleren, uit te buiten, te mishandelen...

'Je kunt een mens uit de cultuur bevrijden, maar je raakt het lichaam niet kwijt. Iedereen kent de ervaringen van het lichaam en kan ze zich voorstellen', zegt de schrijver.

Toch verlicht het prachtig taalgebruik van deze poëtische schrijver het loodzware thema, en is het boek, alhoewel bikkelhard qua inhoud, vlot leesbaar. Zijn literatuur creëert betrokkenheid van de lezer ondanks de claustrofobische passages. Hij analyseert angstaanjagend hoe de mens zich opdeelt in zintuiglijke lichamelijke en transcendente geest.

Opmerkelijk is de derde persoonsvorm gebruikt voor de twee broers, terwijl de Palestijn vertelt vanuit de ik-persoon.

Wie is deze Tsjechische Marek Šindelka?

Geboren in 1984 wordt hij beschouwd als het enfant terrible van de Tsjechische literatuur met in-tussen vele buitenlandse vertalingen op zijn palmares.

Bij ons raakt hij stilaan bekend, temeer omdat *Metaalmoetheid* in 2018 door Knack werd uitgeroepen tot boek van het jaar.

Al zijn werken zijn een statement van formaat. Met *Materiaalmoetheid* ontving hij in 2017 de prijs *Magnesia Litera* voor zijn proza *Únava materiálu*, naar een verhaal geïnspireerd op een geparkeerde vrachtwagen vol dode vluchtelingen.

De juryleden prezen de auteur 'om het vermogen de lezer in staat te stellen zich in te leven in de vluchtelingenslachtoffers. Het is een boeiend verhaal, een empathisch gebaar waarin Europa verandert van een droomparadijs in een onherbergzame, vijandige plek.'

In 2012 ontving hij deze prijs al voor zijn korte verhalen *Blijf bij ons*. Reeds op twintigjarige leeftijd publiceerde hij zijn allereerste dichtbundel *Strychnine en andere gedichten*. (Jiří Orten-prijs). Hij was toen al een literaire belofte. Zijn allereerste boek *Fout* heeft hij herwerkt als *Klimaatverdriet*.

'Wij leven in een broedmachine van luxe en verliezen daarin de notie van hoe het voelt om te leven.'

'Ik vergelijk boeken weleens met vampiers. Om ze te kunnen schrijven, vragen ze je bloed, je emoties en je zintuigen.'

Passage uit het boek *Materiaalmoetheid*

'Bij jullie in Europa zijn de Duitsers begonnen Joden te vermoorden. De Joden ontvluchtten Europa, pikten ons land in en hebben mijn overgrootouders gedood, dus zijn we naar Syrië gevlucht. In Syrië is iedereen elkaar nu aan het doodmaken, dus ben ik op de vlucht naar Duitsland, wat is daar zo moeilijk aan te begrijpen?!' (dit zegt de Palestijn)

Doordenker

Door Carine Vankeirsbilck

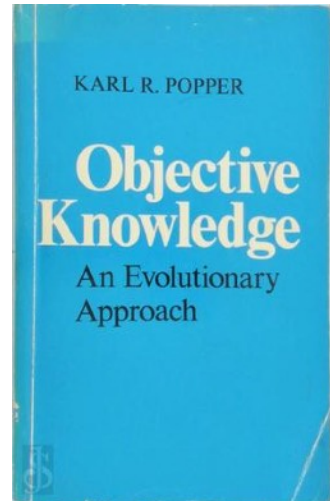
POPPER

Karl Raimund Popper, geboren op 28 juli 1902 te Wenen en gestorven in Londen op 17 september 1994.

De kritiek neemt in Poppers filosofie de belangrijkste plaats in. Zonder wederzijdse kritiek is er volgens Popper geen sprake van wetenschappelijke objectiviteit of vooruitgang. Vandaar dat Popper voortdurend de discussie met de filosofische traditie en tijdgenoten opzoekt. Kritiek en vernieuwing gaan samen. Ondanks het feit dat de kritiek in Poppers werk centraal staat, is het niet makkelijk sporen van kritiek in zijn eigen denken terug te vinden. Op zijn eigen positie lijkt kritiek geen vat te krijgen. De hoge waardering van kritiek in Poppers filosofie lijkt enkel overtroffen te worden door zijn eigen vermogen om kritiek te weerstaan. Tegenover de openheid die Poppers programma eist, staat zijn gesloten denken dat steeds weer naar de basisideeën teruggrijpt.

In zijn boek *Objective Knowledge* (1972) presenteert Popper zijn uitgangspunt van de drie 'werelden'.

Wereld één bevat alle fysische dingen, alle materiële voorwerpen van gemiddelde grootte die ons omringen: stenen, bomen, ook tafels en stoelen, tenminste als wij deze louter als materiële voorwerpen beschouwen en niet als culturele producten. Dat zijn de primaire kandidaten van wereld één. Al wat een fysische wisselwerking met deze dingen aangaat, geldt als een bewoner van wereld één. Bijvoorbeeld de materie en de kracht waaruit de voorwerpen gemaakt zijn, de planeten, de zonnestelsels, de spiraalnavels en hun krachtvelden. De eerste wereld lijkt eenvoudig te bepalen en stabiel. In geval van twijfel hoeven wij ons slechts tot de fysici te wenden. Wereld twee wordt door bewustzijnstoestanden bewoond. Hier vinden we onzekere kandidaten, vluchtige bewoners zoals wensen, pijnen, voornemens, angsten, hoop, maar ook de gedachten en waarnemingen die aan de basis van onze wetenschappelijke kennis liggen. Ondanks hun etherische karakter worden bewustzijnstoestanden gekenmerkt door het feit

dat wij er ons van bewust zijn. Wereld drie wordt door de denkinhouden bewoond. Denkinhouden of gedachten dat iets zo of zo in elkaar zit, worden gekenmerkt door logische relaties. Denkprocessen daarentegen gehoorzamen aan psychologische wetten, bijvoorbeeld de associatie. Denkinhouden kunnen elkaar tegenspreken of met elkaar overeenstemmen. Ze kunnen als gevolgen of weerleggingen op elkaar betrokken zijn. Dat kan op grond van hun 'waar-of-onwaar-zijn-mogelijkheid'. Het waarheidsbegrip krijgt een belangrijke plaats toebedeeld in Poppers theorie van de objectieve geest. Popper somt de bewoners van wereld drie op: wetenschappelijke theorieën (ware en onware), vermoedens, weerleggingen, argumenten (geldige en ongeldige), problemen en probleemstellingen, boekinhouden, interpretaties, verhalen, verklarende mythen.

Uit *Kopstukken Filosofie*, Lothar Schäfer, Lemniscaat, 2005, 170 blz.

Kathebelletjes

Door Katherine Muylaert

DE GEHEIME TUIN

Een goed boek voert je altijd weer mee, steeds weer naar een andere wereld, een andere cultuur, een ander tijdperk. Het opent je blik op iets nieuws of brengt - al dan niet zoete - herinneringen naar boven.

Soms neemt een boek je echter mee naar iets vreemd bekends, alsof je het al eens las, ook al was dat niet zo. Misschien las je al zoveel boeken, dat ook andere tijden of culturen op den duur bekend aanvoelen. Dat was voor mij alleszins het geval bij het lezen van *De geheime tuin* van Frances Hodgson Burnett.

Ik was nog lang niet geboren in het begin van de twintigste eeuw. Ik bracht mijn jeugd niet door in India, noch bij een rijke oom omringd door bedienden. En op mijn negende kon ik me al heel lang zelf aankleden. En toch voelde dit boek vertrouwd aan, als een warm dekentje op een koude winteravond, een hoopgevend schild tegen de dagdagelijkse werkelijkheid.

Realistisch? In de verste verte niet. Een negenjarig meisje wordt op een ochtend wakker, en blijkt plots de enige overlevende te zijn van een cholera-uitbraak in huis. Oeps, er was nog een kind in huis. Een lelijk, rotverwend nest dan nog. Niet meteen de beste strategie om sympathie voor je hoofdpersonage te verwerven, en toch gebeurt dat eigenlijk vrij snel, al blijft de neiging om het wicht een trap onder de kont te geven toch ook nog een tijdje hangen.

Het meisje wordt zonder boe of bah op een boot gezet naar Engeland, waar een rijke oom zich liefst zo min mogelijk om haar bekommert, en ze haar dagen grotendeels alleen in een weelderige grotemensenkamer doorbrengt.

Aarzelend, voetje voor voetje, ontdekt het meisje de – bijzonder lieflijk beschreven – natuur. De helende kracht van de buitenlucht laat eindelijk haar enthousiasme en nieuwsgierigheid ontwaken en verandert haar van Mary-wil-niet in een gewoon, normaal kind. De titel verraadt het natuurlijk al, er is een deel van de tuin dat volledig ommuurd is, waar niemand in mag komen. Moeilijk om te negeren als je negen bent en op ontdekkingsstocht. Gelukkig verraadt een bijdehand roodborstje waar de deur is en waar de sleutel begraven ligt. Er komt ook een arme jongen uit de buurt aan te pas, met de bijzondere gave met zowat alle dieren te kunnen communiceren. Weinig geloofwaardig, maar de magie van het verhaal heeft al lang en breed zijn werk gedaan, waardoor dat niet meer uitmaakt.

Er blijkt een jongen, zoon van de rijke oom, verborgen te leven in het huis. Ziekelijk, of dat laten ze hem althans geloven. En ja, ook voor hem doet de natuur zijn helende werk. Eind goed al goed, je zag het van ver komen.

Mijn nuchtere zelf heeft het meestal niet zo op zaken die wat bij de haren getrokken zijn. En toch werd dit heel snel een boek dat ik met een glimlach op het gezicht las. Een boek dat ik snel en tegelijkertijd ook heel erg traag wou lezen, in de hoop dat het einde toch maar niet kwam. Zodat ik zelf nog wat langer in die mooie, idyllische geheime tuin kon vertoeven, me er kon laven aan ongereptheid, aan puurheid, aan eenvoud en hoop.

Een boek dat heimwee oproept naar iets wat je niet kent. Bestaat daar een woord voor?

(*De geheime tuin*, hervertelling door Imme Dros van het Britse kinderboek *The Secret Garden* van Frances Hodgson Burnett uit 1911)

Over de grens

Door Silvia Rossoni

La madre

Eri assopita fra le mie lacrime
E non un fiato
Tra le mie ferite
Un laccio stretto stretto.
Poi l'abbraccio
Sempre così vero
Sempre così caro.
Nessuno più
Riuscirà a convincerti
Che non sono tua.

(Vertaling door Els Vermeir)

De moeder

*Je lag te dommelen in mijn tranen
En geen ademtocht
Tussen mijn wonden
Een nauwe strop.
Dan de omhelzing
Altijd zo echt
Altijd zo lief.
Niemand meer
Kan je overtuigen
Dat ik niet van jou ben.*

Waarheid en herinnering

Door Johan Debruyne

MAXIMES OBSESSIE

Debuutroman kunstschilder Robert Devriendt

Mooi, maar ook een beetje overbodig.

Ik ben bij de kapper. Kappers. Ze zijn immers altijd minstens met z'n tweeën. Een koppel. 'Hair Lovers' noemen ze zichzelf. Zo heet ook hun salon. Wat mijn haardos betreft, zit ik dus aanvaardbaar veilig.

De wind waait 'oerend' hard. De soms onverwacht sputterende motoriek van mijn enkels moet het daartegen afleggen. Ik had dan ook wijselijk de auto genomen en het vehikel gemakkelijker dan verwacht achter kunnen laten in een aanpalende straat. Ik ben iets te vroeg. Het salon is klein en onlangs uitgekend, smaakvol en sober verbouwd. Ik word verzocht te gaan zitten in een soort lederen kuip, op de plaats waar het haar wordt gewassen. Uit ervaring - ik was er al eerder een tikkeltje te vroeg - is half zittend en half liggend wachten in zo'n designmeubel niet deugdzaam voor het cervicale gedeelte van mijn wervelkolom. Ik vraag dan ook of ik op een gewone kappersstoel, er is er op dat moment één niet bezet, mag plaatsnemen en wachten. Uiteraard mag dat.

Het beste boek

Ik moet nog 'acclimatiseren'. Er is dat deugddoende dutje na de middag en met het verstryken van de jaren ben ik de stilte gaan omarmen. Bij de kapper kan het best druk zijn. Ik gooi me straks - zelfs met mondkapje - wel in het verbaal gekletter. Ondertussen doe ik wat ik bij een ander best ergerlijk vind: ik kijk een wijle op mijn smartphone. Een simpel exemplaar. Ik ben immers een oen wanneer het op digitale handelingen aankomt, maar ben enige tijd geleden wonder boven wonder op Instagram geraakt. Wetende dat ik mijn taal doorgaans voed met andermans beeldende creativiteit, had ik met regelmaat moeten horen waarom ik niet daar en wel op Facebook 'zit'. Nu dus wel. Ik volg een aantal mensen, zoals dat in het jargon heet, maar weet eigenlijk nog altijd niet hoe je er op een deftige manier dingen op plaatst. Af en toe kijk ik nu naar beelden en lees ik korte berichtjes op het kleine scherm.

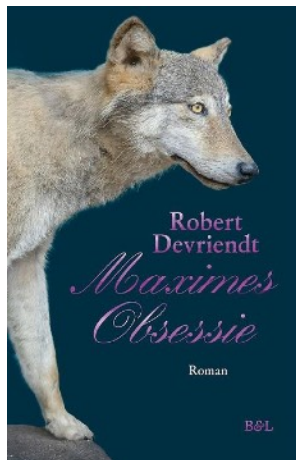
Het is vreemd, maar de momenten dat ik ergens moet wachten of alleen blijf, de wachtkamer van de huisarts spant hierin de kroon, dragen vaak de doorbraak in zich tot iets wat ik eigenlijk wil oplossen. Het zijn ideale plaatsen voor een cruciale ingeving, een gedicht, de eerste zinnen van een recensie...

In grote letters passeert op het scherm meerere keren de vraag naar het beste boek dat ik (enfin, de Instagramgebruiker) ooit gelezen heb. Ik moet diep nadenken. Ik heb net de debuutroman van kunstschilder Robert Devriendt gelezen en weet niet zo goed wat ik ervan moet denken. Al zeker niet het beste boek dat ik ooit heb gelezen. Ik denk aan de salontafel die vol nog ongelezen boeken ligt, waar ik vanmorgen *Het geheim van de sneeuw* aan toevoegde en waar straks ook *Gare du Nord* nog bij komt te liggen. Mijn linkerarm krijgt het koud, want ik zit bij een raam dat half open staat (corona). De kou deert me niet, want ik zie alleen maar beelden voor me die ik fantaseerde bij het lezen van Erwin Mortiers *Godenslaap*. Ik denk aan Lévi Weemoedt en niet in het minst aan *Al het blauw* van Peter Terrin. Dit laatste zit eigenlijk nog het meest fris in mijn hoofd. Hoe taal en kleur samen kunnen vallen: meesterlijke roman! En ook mijn oudleraar Paul Dewispelaere, van wie ik net *Het verkoolde Alfabet* opnieuw heb gelezen, heeft een tuin in mijn kop achtergelaten. En een opkamertje. En een nukkige G. die me niet onbekend is. Net voor ik word gevraagd half te gaan liggen zit ik bij een resem 'Brouwers'...

Bibliofiel

Maximes Obsessie is de titel van Devriendts debuutroman. Ik heb lang getwijfeld en het dan toch maar gekocht. En gelezen. Ik volg Devriendt (°1955) zijn beeldend werk sinds lang, zijn kleine schilderijen van dode dieren en het ritueel dat erbij te pas kwam (las ik ooit ergens) vond ik intrigerend, ik respecteer zijn werkeethiek, zijn beheersing van het metier, en bovendien ben ik niet alleen een boekenwurm maar ook een bibliofiel. Een boek moet er voor mij ook het liefst nog heel mooi uitzien. Aan dit laatste criterium voldoet *Maximes Obsessie* absoluut. Als dierenvriend lukt het dier op het kaft - schilderijtje of foto? - (bij Devriendt ga je al eens twijfelen, zo fijn schildert hij) mij nog eens extra en er zijn de sierlijke, glimmende letters.

Decennialang al ben ik met de Nederlandse taal bezig en ik kan bij benadering niet zeggen hoe vaak ik zaken moet opzoeken of door twijfel geprikkeld de Dikke (Van Dale) te hulp moet roepen. Ik vraag me dan ook af hoe iemand die wellicht nog meer gepassioneerd met verf en doek bezig is dan ik met die ene taal, een roman kan schrijven in een Nederlands dat als behoorlijk kan worden omschreven.

Uiteraard weet ik dat uitgeverijen doorgaans lui in dienst hebben om desnoods bij te sturen, maar toch. Het zal best een mooi boek zijn, maar ook een beetje overbodig.

Wat taal betreft, valt het mee. Ze is niet sprankelend. Gewoon behoorlijk. Wat me wel blijvend intrigeert, is de manier waarop Devriendt dingen passioneel, bijna ziekelijk observeert. Robert Devriendt schrijft met *Maximes Obsessie* in feite een schilderij. Wie de (actuele?) beeldende kunst een beetje volgt kent zijn piepkleine, knap geschilderde doekjes (soms slechts een lucifersdoosje groot) die in kleine series naast elkaar hangen. Weet wellicht ook dat de maker ervan de kijker vraagt er een verhaal mee te vormen. Zijn/haar eigen verhaal. Dit laatste doet hij nu zelf: 2 caravans en een boshut waarin een kunstschilder zich van de wereld afzondert, nadat hij het schilderen heeft afgezworen, een vrouw die lingerie creëert en op de vlucht is voor de gekke notaris bij wie ze haar intrek heeft genomen, een hulpvaardige apothekeres, een bordeel, een galeriehouder die met een contract zwaait..

Aan de rand van de bewoonde wereld schraapt Maxime ogenschijnlijk banale dingen bijeen, nodigt mensen uit en cast ze als het ware. Ik heb het boek vlot uitgelezen. Bijwijken heeft het verhaal iets van een stationsroman, een banale film, maar ergens las ik dat er een filmisch systeem achter zit dat velen aan het scherm weet te binden. Een soort script, dus, dat zijn diensten heeft bewezen en duidelijk omschreven is. Eigenlijk moet de roman nu maar eens verfilmd worden, dacht ik bij momenten.

Macht en faam

Omdat ik vermoed (fingerspitzengefühl heet zoiets) dat de kunstenaar en nu dus ook auteur niet op contact (met ondergetekende) is gesteld, grasduin ik wat op het net tot bij een interview van zo'n 20 minuten. Wie in Vlaanderen 'Pompidou' zegt, denkt aan Chantal Pattyn en ik hoor haar de kunstenaar interviewen. Over het boek (auteur C. Vekeman is liefelijk in de buurt). Terwijl ze - vermoed ik - het eigenlijk liever over zijn beeldende oeuvre wil hebben. Devriendt antwoordt een beetje geïrriteerd in een Nederlands dat me pijn doet aan de oren.

Bizarre wereld, die van de kunst. Dat vind ik, maar dat vindt Devriendt blijkbaar ook. Hij schetst er geen mooi beeld van. Hij heeft het onder meer over een operagebouw waar mensen na de voorstelling in drommen buiten komen en een straatmuzikant niet eens een blik gunnen. Over het feit dat mensen geen eigen mening meer hebben. Ik denk: maar jij zit wel in een elitair programma als 'Pompidou' over je boek te praten.

Ook dat het gros van de galeriehouders en collectioneurs bepaald niet de fraaiste mensen zijn. Dit moet Robert me niet wijsmaken, maar wie naam heeft, is ge-

neigd zich tegen macht en/of faam aan te vlijen. Zeker ook in die wereld. Ik wil de kunstenaars niet te eten geven die bij een gerenommeerde galerie een contract kunnen afsluiten als ze maar voldoende 'produceren'. Kunst als koopwaar.

Ik denk dat de kunstenaar en ikzelf een groot respect hebben voor schoonheid en metier (ik kijk op naar vakmensen), maar dat hij van ons tweeën de enige is die een hoge vrouwenhak die in de modder blijft steken ontielig mooi vindt. Dat we altijd verliefd zijn, hebben we blijkbaar ook gemeen. Dat wat je bij een schilderij voelt, primordiaal is, ook daarover zijn we het roerend eens.

Mevrouw Pattyn vraagt de auteur ook nog ongeveer of een roman wel nodig is als je bij het schrijven zo dicht bij je eigen schilderkunst blijft. Ik herinner me het antwoord niet meer. En zouden alleen goede collectioneurs een 'Devriendt' in huis halen? Ah, een mooi, maar eigenlijk wat overbodig boek. Behalve dan voor de beate bewonderaars van Devriendts schilderijen.

Kijk, nu heb ik eens een recensie over een roman geschreven. Ook mijn debuut.

Proustiana

Door Bart Madou

HOE PROUST MIJN LEVEN (NIET) HEEFT VERANDERD

Over Marcel Proust en zijn werk zijn er boeken en boeken verschenen. Ik heb er slechts enkele van gelezen, maar wel zijn hele *Recherche* (meer dan 3000 bladzijden, ik heb er een half jaar over gedaan). Heeft hij mijn leven veranderd? Nee, dat deed hij niet, of tenminste hij deed dat misschien wel, maar daar ben ik pas veel later achter gekomen of beter: je maakt van die kantelmomenten mee en dan herken je dat die wel erg Proustiaans lijken, daarom niet altijd ingrijpend.

Over hoe Proust je leven kan veranderen heeft de Engelse filosoof Alain de Botton een onderhoudend boekje geschreven: '*Hoe Proust je leven kan veranderen*' heet het dan ook. In negen hoofdstukjes beschrijft hij hoe Marcel Proust voor zichzelf vragen beantwoordde zoals: hoe je vandaag van het leven kan genieten, hoe je voor jezelf kunt lezen, hoe je de tijd kunt nemen, hoe je met succes kunt lijden, hoe je gelukkig wordt in de liefde enzovoort.

Honderd jaar geleden is Marcel Proust in zijn Parijs gestorven, op 18 november 1922, hij is 51 jaar geworden. Reden om gedurende dit jaar een reeks te wijden aan deze bijzonder auteur.

Zijn hoofdwerk *A la Recherche du temps perdu* laat ik onbesproken, daar gaan jullie dit jaar genoeg over kunnen lezen en ook op internet zal het aan aandacht niet ontbreken; nee, ik wil jullie trakteren op enkele zijsprongetjes vanuit *Op zoek naar de verloren tijd*. Ik beperk mij tot drie aspecten, vooreerst laat ik jullie ken-

nismaken met enkele historische figuren die (waarschijnlijk) model gestaan hebben voor enkele van zijn personages en ook wil ik het hebben over een kunstwerk dat Proust aanhaalt in zijn cyclus en ten derde een minder gekend aspect van Proust – hij schreef immers meer dan die romancyclus -: zijn poëzie, niet omvangrijk maar het vermelden (en vertalen) waard. In elk nummer van deze jaargang van de *Toverberg* enkele regels over een historische persoonlijkheid en een kunstwerk uit *A la Recherche* en een van zijn gedichten. We beginnen met de componist Reynaldo Hahn uit *Du côté de Swann* en een schilderij van Domenico Ghirlandaio.

Ik wil hier graag bij vermelden dat ik bij mijn commentaar vooral twee bronnen geraadpleegd heb: *Prousts Figuren und ihre Vorbilder* van William Howard Adams en *Marcel Proust und die Gemälde aus die Verlorenen Zeit* van Eric Karpeles.

Wie is wie in de *Recherche*?

Reynaldo Hahn (1874-1947)

Jullie zullen het wel kennen, zijn *à Chloïris*, en als de titel jullie niets zegt, jullie gaan het zeker al gehoord hebben, verrukt geweest zijn over die korte, sensuele melodie. Maar in *Een liefde voor Swann*, deel twee van *De kant van Swann* gaat het niet over *à Chloïris*, maar over die mysterieuze *Sonate de Vinteuil*. Stond Reynaldo Hahn model voor Vinteuil? Misschien.

Proust had de drie jaar jongere Hahn ontmoet op een (van die vele) salon(s) bij een of andere aristocratische Parisienne. Hahn imponeerde toen de 22-jarige Proust met zijn liederen op teksten van Paul Verlaine. Later zou hij ook nog vier gedichten van Proust zelf op muziek zetten – je leest ze alle vier in

de Proustiana van dit jaar. Het werd een hechte en loyale vriendschap tussen Proust en Hahn die zou duren tot aan de dood van Proust, zo hecht dat Reynaldo Hahn een van de weinigen was die als eerste de inleidende hoofdstukken van *De kant van Swann* mocht lezen en commentariëren. Het was vooral Hahn die Proust liet kennismaken met de muziek van componisten die toen *en vogue* waren: Fauré, Debussy, ... Maar het was vooral de sonate in re klein voor viool en piano van Camille Saint-Saëns die bij Proust geweldig in de smaak viel. 'Speel mij nog eens dat stukje voor, dat ik zo graag hoor, Reynaldo, je weet wel, die korte frase' placht Proust tegen Hahn te zeggen. Dit 'zinnetje' zou het Leitmotiv worden van de vriendschap tussen Hahn en Proust, zoals in de roman de sonate van Vinteuil het Leitmotiv werd van de liefde tussen Swann en Odette.

'...terwijl Mme. Verdurin, op rozen wijzend die (Swann) haar die ochtend had laten brengen (...) hem een plaats aanwees naast Odette, speelde de pianist voor hen beiden het zinnetje van Vinteuil dat een soort herkenningmelodie van hun liefde was. Het zette in met de lang aanhoudende trillers van de violen die enkele maten lang duidelijk hoorbaar de melodie voerden, opeens leken ze uiteen te wijken en, zoals de schilderijen van Pieter de Hoogh, hun diepte ontleen aan de smalle omlijsting van een halfopenstaande deur, doemde heel in de verte, in een andere kleur, in een donsacht gemengd licht het zinnetje op, dansend pastoraal, aarzelend, fragmentarisch, onwerelds. In een enkelvoudige, oneffenbare golving ging het voort, deelde het hier en daar de gaven van zijn lieflijkheid uit met steeds dezelfde ondoordringelijke glimlach. (...) Het scheen de onmogelijkheid te kennen van dat geluk waarnaar het verwees. In zijn lichte bevalligheid had het iets onherroepelijks, als het berusten in een tekort.' (vertaling M.E. Veenis-Pieters)

Het schilderij

Domenico Ghirlandaio – Grootvader en kleinkind (1490)

Wij weten dat Marcel Proust bij het bekijken van schilderijen altijd probeerde om bekende personen uit zijn omgeving te herkennen. Zo bezocht hij eens met zijn goede vriend, de schrijver en schilder Lucien Daudet - zoon van - het Louvre. Toen ze de zaal binnenkwamen waar het schilderij 'Grootvader en kleinkind' van Domenico Ghirlandaio hing, bleef Proust lang voor het doek staan en bestudeerde het gezicht van de man met al die steenpuisten op zijn neus. *'Maar die man lijkt als twee druppels water op Marquis de Lau'* sprak Proust tegen Daudet. Marquis de Lau was een bekende uit de Parijse beau monde van die tijd.

In de *Recherche* is Swann een groot kunstkenner, zo blijkt meermaals. Hij herkent, net als Proust zelf, bijvoorbeeld het heden in de schilderijen uit het verleden.

'Swann had altijd al een sterke neiging om in schilderijen van grote meesters niet alleen het algemeen geldende van de ons omringende werkelijkheid te herkennen, maar juist datgene wat het minst aan wetmatigheid onderhevig lijkt, de persoonlijke trekken van gezichten die wij kennen; zo trof hem bijvoorbeeld (...) in het kleurgebruik van een Ghirlandaio: de neus van M. de Palacy.' (vertaling M.E. Veenis-Pieters)

ANTOINE WATTEAU

Door Marcel Proust

*Crépuscule grimant les arbres et les faces,
Avec son manteau bleu, sous son masque incertain;
Poussière de baisers autour des bouches lasses...
Le vague devient tendre, et le tout près, lointain.*

*La mascarade, autre lointain mélancolique,
Fait le geste d'aimer plus faux, triste et charmant.
Caprice de poète – ou prudence d'amant,
L'amour ayant besoin d'être orné savamment –
Voici barques, goûters, silences et musique.*

(Vertaling door Ernst Van Altena)

De schemering gaat nu boom en gezicht aanstippen
met zijn nachtblauwe mantel, zijn masker ver en traag
een wolk van kussen wolkt rond alle matte lippen...
het vage wordt nu dierbaar en het nabije vaag.

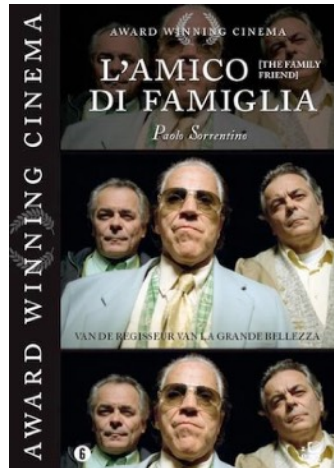
De maskerade, ook ver en melancholiek,
maakt het gebaar van liefde vals, triest en charmant.
Gril van de dichter - of veeleer minnaarsverstand,
de liefde dient versierd, maar knap en bijdehand -
vandaar bootjes en picknicks, stilletjes en muziek.

L'AMICO DI FAMIGLIA

Ergens – vraag me niet meer waar – vond ik tussen de artikels over onze jarige Molière een verwijzing naar bovenstaande film uit 2008 als zijnde gerelateerd aan het thema van diens *L'avare / De vrek*. Ideaal dus voor deze Pathéscope, leek me.

Laat ik meteen even een waarschuwing geven: wie niet houdt van Italiaanse films – of, meer bepaald, van het werk van Paolo *Grande Bellezza* Sorrentino – kan beter meteen een of andere 'feel good movie' selecteren. Alle anderen kunnen deze film best twee keer bekijken, al was het maar om de overvloed aan beelden en boodschappen zo goed mogelijk te laten doordringen.

Het begin van de film zet meteen de toon: een aantal zeer uiteenlopende personages in vreemde settings passeren de revue, waarbij de kijker zich ongemakkelijk afvraagt wat het verband is en of de hele film op deze bizarre manier zal verder gaan. Een non, tot de hals begraven in het zand; een oude man met een vreemd gevouwen witte doek om het hoofd, als was hij een of andere oosterse sekteleider; een man met cowboyhoed; een echtpaar dat probeert voor minder dan 15 euro een menu voor een huwelijksfeest samen te stellen... voeg daar nog wat bizarre muziek bij en veel dichterbij de definitie "bevreemdend" kom je niet. Het lijkt wel of Kafka en David Lynch samen het scenario hebben geschreven.

Maar geleidelijk aan wordt het verhaal losgeweekt uit het weefsel van anekdotes: Geremia de' Geremei, door zichzelf bijgenaamd 'Cuore di oro' – hart van goud –, is een lelijke, oude vrijgezel die zijn dagen verdeelt tussen het zorgen voor zijn bedlegerige moeder in een somber appartement en de kost verdienen in zijn al even somber naaiatelier annex snoepwinkeltje, zij het dan niet echt door het werk dat hij daar al dan niet verricht, maar via zijn woekerhandel. Zowat iedereen lijkt wel eens in financiële problemen te komen en dan is er maar een uitweg: geld

lenen bij Geremia, om dat dan later, tot eigen scha en schande, dubbel en dik terug te betalen. Hij wordt door een van zijn slachtoffers voorgesteld als 'een vriend des huizes', want net als zo'n vriend 'is hij er als je hem nodig hebt, maar ook als je hem niet nodig hebt'.

Geremia zelf, die door het hele verhaal sloft met zijn veel te lange jas, zijn arm in het gips en een mysterieus plastic zakje bengelend aan zijn hand, belooft elk van zijn slachtoffers dat zijn 'ultimo pensiero sarà per voi': mijn laatste gedachte gaat naar jou!

De film is een voortdurende afwisseling van zeer donkere, sombere beelden en prachtige, zonovergoten beelden, vaak met een allegorische boodschap, vaak ook zeer suggestief en soms erotisch getint. En altijd is er de muziek die de scène onderstreept met de juiste gemoedstoestand.

Het hoogtepunt en meteen ook keerpunt komt er wanneer Geremia verliefd wordt op een beeldschone, jonge bruid en daar ook een relatie mee begint. Schoonheid en jeugd worden scherp afgetekend tegenover gruwel en ouderdom, maar kijk: klinkt daar geen sprookjesachtige muziek van het happy end, overstijgt de liefde niet alles? Om het met de woorden van de schoonheid zelf te zeggen: 'Ik wil geen lafaard zijn en het me de rest van mijn leven beklagen. Dapper zijn is het enige wat ons rest wanneer we niet langer van onszelf houden. Met spijt sterven we alleen en eenzaam.'

Prachtig toch? Of niet?

Weet dat de film daar niet eindigt, en Sorrentino zou Sorrentino niet zijn als hij niet nog een verrassing in petto had – voor de kijker zowel als voor zijn personages. Geremia komt alvast tot dit besef: 'We vergaten onszelf te vertellen waar de grens is, papa. Want er is een grens, maar ik weet niet waar'. Of hij deze filosofische wijsheid ook uit Reader's Digest heeft gehaald, zoals de vele andere wijsheden die hij zijn slachtoffers schenkt, weet ik niet. Maar ik wil er nog een aan toevoegen die absoluut toepasselijk is op deze film: 'Verwar het onwaarschijnlijke nooit met het onmogelijke'.

Is *L'amico di famiglia* even grandioos als *La grande bellezza*? Wellicht niet. Maar hij komt wel dicht in de buurt, en zelfs een blinde zou er bij wijze van spreken de hand van Sorrentino in herkennen.

Te vinden in de bibliotheek en op verschillende streamingplatforms.

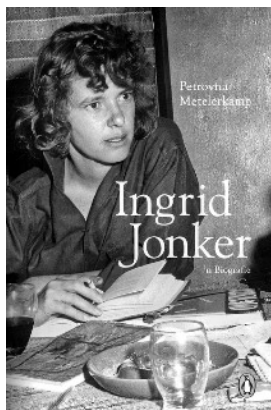
Les femmes de ma vie

Door Bart Madou

'J'aime les femmes. J'ai toujours aimé les femmes, la compagnie des femmes, le parfum des femmes.' Zo begint Patrick Poivre d'Arvor een boekje met als titel *Les femmes de ma vie*. Vandaar deze rubriek. Verwacht geen biografie, eerder een persoonlijk relaas van mijn ontmoeting en waarom deze vrouwen indruk op mij gemaakt hebben.

Ditmaal Ingrid Jonker (1933-1965) en Julia Kristeva (°1941).

INGRID JONKER

Het schaamrood kleurt mijn wangen omdat ik moet bekennen dat ik pas heel laat Ingrid Jonker ontdekt heb en dan nog via de film *Black Butterflies* uit 2011 in de regie van Paula van der Oest. Overigens een mooie, pakkende verfilming van het zware leven van een Zuid-Afrikaanse, rebelse, blanke (witte) vrouw, weliswaar met de nodige romantiek opgesmukt, tot daar. Wie was die Ingrid Jonker, en vooral wat voor soort gedichten schreef zij? Heel sterke poëzie, dat bleek al vlug toen ik haar bundel *Ik herhaal je* las. Later de kennismaking met *Vlam in de sneeuw - liefdesbrieven*, de briefwisseling tussen haar en haar minnaar (maar het water was veel te diep of de afstand tussen Kaapstad en Port Elizabeth te groot), de

gehuwde schrijver André Brink. Het maakte haar nog sympathieker bij mij. Doch het zwarte beest van de depressie kreeg Ingrid toch in zijn klauwen, tijdens een verblijf in Parijs – een reis die ze gewonnen had voor haar bundels *Rook en oker*, – stortte ze in. Eens terug in Zuid-Afrika ging het van kwaad naar erger, in 1965, 32 jaar oud, verdrong ze zich in de zee. Haar vader, Abraham Jonker, een vooraanstaand lid van de apartheidsgezinde Nasionale Party, met wie het nooit geboerd heeft, reageerde op het bericht van haar dood met de uitspraak 'Voor mijn part gooien ze haar weer terug' (is dat wel waar?).

Maar Ingrid Jonker werd niet vergeten, zij werd uiteindelijk het symbool van de anti-apartheid. In zijn rede tijdens de eerste zitting van het eerste democratisch gekozen Zuid-Afrikaanse parlement op 24 mei 1994 noemde de pas tot president gekozen Nelson Mandela haar een Afrikaner én Afrikaan. Hij las toen ook haar beroemde gedicht *'Die kind wat doodgeskiet is deur soldate by Nyanga'* voor (zie hierna). www.ingridjonker.nl

Die kind wat dood geskiet is deur soldate by Nyanga

*Die kind is nie dood nie
die kind lig sy vuiste teen sy moeder
wat Afrika skreeu skreeu die geur
van vryheid en heide
in die lokasies van die omsingelde hart*

*Die kind lig sy vuiste teen sy vader
in die optog van die generasies
wat Afrika skreeu skreeu die geur
van geregtigheid en bloed
in die strate van sy gewapende trots*

*Die kind is nie dood nie
nòg by Langa nòg by Nyanga
nòg by Orlando nòg by Sharpville
nòg by die polisiestasie in Philippi
waar hy lê met 'n koeël deur sy kop*

*Die kind is die skaduwee van die soldate
op wag met gewere sarasene en knuppels
die kind is teenwoordig by alle vergaderings en wetgewings
die kind loer deur die vensters van huise en in die harte
van moeders
die kind wat net wou speel in die son by Nyanga is orals
die kind wat 'n man geword het trek deur die ganse Afrika
die kind wat 'n reus geword het reis deur die hele wêreld*

Sonder 'n pas

Het kind dat doodgeschoten is door soldaten bij Nyanga

(vertaling door Gerrit Komrij)

Het kind is niet dood
het kind heft zijn vuist naar zijn moeder
die Afrika schreeuwt de geur schreeuwt
van vrijheid en heide
in de townships van het omsingelde hart

Het kind heft zijn vuist naar zijn vader
in de optocht van de generaties
die Afrika schreeuwen de geur schreeuwen
van gerechtigheid en bloed
in de straten van zijn gewapende trots

Het kind is niet dood
noch bij Langa noch bij Nyanga
noch bij Orlando noch bij Sharpville
noch bij het politiebureau van Philippi
waar het ligt met een kogel door zijn hoofd

Het kind is de schaduw van de soldaten
op wacht met geweren pantserwagens en knuppels
het kind is aanwezig bij alle vergaderingen en wetgevingen
het kind loert door de vensters van huizen en in de harten
van moeders
het kind dat alleen maar wilde spelen in de zon bij Nyanga is overal
het kind dat een man is geworden trekt door heel Afrika
het kind dat een reus is geworden trekt door de gehele wereld

Zonder pas

JULIA KRISTEVA, MEER DAN INTERTEKSTUEEL

Feminisme, filosofie en psychoanalyse, drie sleutelwoorden waaraan Julia Kristeva verbonden wordt en ik weet niet meer door welk van deze drie mijn aandacht gewekt werd. Haar naam merkte ik voor het eerst op tijdens een verblijf in Parijs in de jaren '70. In de omgeving van Pompidou was er een soort literatuurfestival met een dertigtal namen van auteurs, geen van allen zei mij iets. Bij nader toezien waren er twee die mijn interesse trokken: een toen nog volslagen onbekende Milan Kundera en de al even onbekende Julia Kristeva, beiden afkomstig uit het Oostblok, zij het niet uit hetzelfde land (Kundera is Tsjech, Kristeva Bulgaarse). In elk geval ontdekte ik later twee boeken van haar, het eerste, *De vreemdeling in onszelf* is tot mijn grote verrassing gesigeneerd: 'Pour Bart, avec mes meilleurs sentiments – Kristeva, le 30.9.2002', ik herinner mij niets meer hiervan.

De vreemdeling in onszelf zou ik eerder tot de filosofie rekenen. Het tweede boek was het toch wel uitdagende *Liefdesgeschiedenissen*, een essay over verleiding en erotiek, wat dan eerder in de psychoanalyse thuis hoort. En ik geef toe, het lezen van die werken, intussen tientallen jaren geleden, viel niet best mee, al staan beide boeken vol met aantekeningen en onderstrepingen, maar de schrijfster intrigeerde mij wel, zeker toen ik haar als feministe (nou ja, ik had het niet anders verwacht) leerde kennen.

'Van meet af aan is de analyticus verstrikt in de liefde. Als hij dat vergeet, bedrijft hij noodzakelijkerwijs geen analyse' (Liefdesgeschiedenissen, p. 22)

Kristeva was trouwens de eerste om het door mij zeer geliefde begrip intertekstualiteit te lanceren, de opvatting dat teksten niet op zichzelf staan, maar samenhangen met andere teksten en hun culturele context.

Liefdesgeschiedenissen is doorspekt met dat soort intertekstualiteit. Overigens heeft Kristeva ook een monumentale studie gepubliceerd (drie delen, samen zo'n 1500 pagina's) over respectievelijk Hannah Arendt, Melanie Klein en Colette.

<http://www.kristeva.fr>

Buitenbeentjes

Door Chris Rachel Spatz

MINJAN - Margot Vanderstraeten

Minjan staat voor een groep van minstens tien volwassen joodse mannen, of jongens na hun bar mitzwa, nodig voor een volwaardige gebedsdienst. De laatste bladzijden van dit boek lees ik op het terras van haar mans bistro, onderwijl genietend van Kleinblatt kaastaart. Het speelt allemaal een rol in dit confronterende werk dat zich hoofdzakelijk situeert in de Antwerpse Joodse wijk. Zelden wordt een nieuw boek zo gelinkt aan een vorig werk, in dit geval *Mazzel tov*. In deze bestsellerroman beschreef Margot Vanderstraeten haar wedervaren, eind jaren tachtig, als jobstudente in een orthodox-joodse familie en haar contact in de jaren daarna met de uitgeweken kinderen van het gezin.

In *De vernissage*, het eerste deel in Minjan, delen Mosje Hoffman, zijn broers en hun koosjer restaurant Hoffy's de hoofdrol, op het publicitaire na, met de eigenzinnige Joodse fotograaf Dan Zollmann. *De lezing* beschrijft indringende ontmoetingen en contacten tussen de schrijfster en de chassidische dame Esther. *Lockdown* is het meest persoonlijke stuk. Daarin vertelt de auteur over de ziekte van haar man. We krijgen ook een beeld van de impact van de lockdown op de religieuze bijeenkomsten in de Joodse gemeenschap.

Margot Vanderstraeten is oprecht gefascineerd door de orthodox-joodse gemeenschap, zonder zich aan voveurisme te bezondigen. Zonder belerend te zijn, passen joodse bekende en minder bekende gebruiken, soms op ernstige wijze, soms met humor, maar altijd op een respectvolle manier de revue. Mensen als Mosje Hoffman verlagen de drempel om *buren die nabij een zo ander leven leiden*, zoals de achterflap vermeldt, te benaderen. De auteur ontdekt vooral tijdens gesprekken met Esther en Dahlia telkens weer nieuwe aspecten van die ingewikkelde structuur. Alleen al de koosjere eetgewoontes en het hele keukengebeuren lijken onvatbaar voor wie er niet van in de wieg mee vertrouwd is. *'Porselein is poreus. En poreuze recipiënten kunnen voor ons niet. In de poriën van porselein kunnen resten van vleesbouillon kruipen. Of van melk. De Joodse wet gebiedt ons melk en vlees te scheiden. Dus wij kunnen geen thee uit porseleinen koppen drinken,'* zegt Esther die niet afwijkt van de 'halacha', de weg die vrome Joden bewandelen.

Voor wie weinig afweet van joodse gebruiken, is dit boek een eerlijke en heerlijke intro in joodse gewoontes, religieuze wetten, tradities en daarbij passende terminologie. Een bijgevoegde verklarende woordenlijst zet alles netjes op een rij. Wie van chassidische zijde het boek leest, zal de auteur en de lezer van de 'overkant' misschien beschouwen als pottenkijkers; iets waarvoor Minjan nochtans helemaal niet staat. Interesse in elkaars wereld komt als redelijk eenzijdig naar voor in dit boek. Dame Esther begeeft zich misschien wel op de grens van die interesse, maar schermt toch haar chassidische gemeenschap af. Er is van haar kant weinig nood aan uitwisseling. Nieuwsgierige snuffelaars zijn niet echt welkom. Is dit uit voorzichtigheid? Speelt het feit dat Joden door de eeuwen heen zo vaak het zwarte schaap van de gemeenschap waren daarbij bewust of onbewust een rol? Of is het louter een religieuze keuze?

De auteur geeft echter niet op en probeert toch sommige hardnekkige tradities en taboes bespreekbaar te maken. Waarom zou Esther haar kinderen nooit Harry Potter laten lezen? Wat is verkeerd aan een spontane, romantische verliefdheid? Waarom worden vrome joodse vrouwen die autorijden of fietsen soms met misprijzen bekeken door de chassidische gemeenschap? Niet elke joodse dame is echter een Esther. Minjan gaat over meerdere persoonlijke ontmoetingen, een-op-een. De verkregen info zit in het boek, daarom is het literaire non-fictie. De schrijfster oppert kritische bedenkingen maar probeert ook punten van aansluiting te ontdekken. Die zoektocht om harmonieus samen te leven is moeilijk en complex en daarom juist zo boeiend.

Margot Vanderstraeten is en blijft desondanks een 'gitte Frau'.

Minjan, Margot Vanderstraeten, Uitgeverij Atlas Contact, 2021, ISBN 9789045043890

Gelezen & goedgekeurd

Door Bart Madou

KOM DAN! DAT WIJ HET OPENE AANSCHOUWEN.

'Maar wat blijft, dat schenken de dichters' (Hölderlin)

Toen ik mijn vorige roman beëindigd had, kwam de steeds terugkerende vraag: wat nu? Nou ja, na fictie weer non-fictie (ik wissel beide genres graag en doorgaans af) en toevallig (ach ja, niet echt toevallig) viel mijn oog op de biografie van Friedrich Hölderlin (1770-1843) door Rüdiger Safranski, al een jaar gemarkeerd als 'te lezen'.

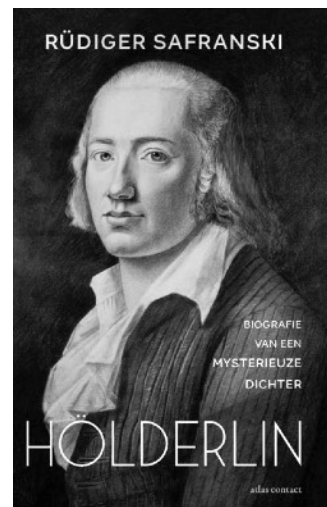
Safranski met zijn samengebalde titels van de hoofdstukken, waarin je al een superbeknopte samenvatting van dat hoofdstuk kunt lezen – een dankbaar procedé om na lezing even terug te bladeren in de inhoudstafel.

Maar wat een verademing om over Hölderlin te lezen, ook al wist ik al een en ander over deze dichter. In Tübingen heb ik nog zijn graf bezocht en natuurlijk zijn torenkamer aan de oever van de Neckar, waar hij zo'n dertig jaar in afzondering gewoond heeft.

Het betoog van Safranski verloopt streng chronologisch met veel aandacht voor Hölderlins gevoelsgesteldenis en zijn omgang met zijn kennissen- en vriendenkring, en dat zijn niet de minsten: Schiller, Schelling, Hegel, Fichte, Novalis.

Bij die bespreking schuwt Safranski het filosofisch debat niet: zinnen als *'hoe geraak ik, in de eerste plaats, tot een verbondenheid met het alomvattende zijn waartoe ik behoer en waarvan ik me toch eigenaardig gescheiden voel; en is, in de tweede plaats, de door Fichte machtig ontwikkelde uitdieping van het ik, dus de subjectiviteit, voldoende om de precair geworden zijnsverbondenheid te herstellen?'* kom je regelmatig tegen en vragen dus de nodige concentratie.

Terecht schenkt Safranski veel aandacht aan de ontstaansgeschiedenis van Hölderlins enige roman, Hyperion.

Safranski hamert ook op de eigenlijke roeping van Hölderlin, het dichterschap, in tegenstelling tot het door zijn steeds aanwezige moeder aangemoedigde predikantenbestaan. De stem en de invloed van zijn moeder, Johanna Christiana Heyn, is trouwens niet weg te denken uit het leven van Johann Christian Friedrich. Opmerkelijk ook, Safranski ruimt veel plaats in om vooral de niet voltooide hymnen en gedichten van Hölderlin onder de loep te nemen. Dat zijn er nogal wat en het is frappant dat die fragmenten van een hoge kwaliteit zijn. Niet te verwonderen ook dat de auteur extra plaats ruimt voor de bespreking van de elegie *Brood en wijn – ... voor mij een van de volmaaktste en mooiste gedichten van Hölderlin* - (blz. 186).

Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de receptie en de invloed van Hölderlin op schrijvers, dichters en filosofen die na hem kwamen (en zelfs tijdens zijn laatste levensjaren in de duisternis van zijn waanzin): Bettine en Clemens Brentano (*Zijn poëzie is godsdienst*), Friedrich Nietzsche die Dionysus bij Hölderlin ontdekt (*Hölderlin is de dichter van het heimwee naar de verloren overvloed en eenheid, die ooit in de Griekse oudheid zou hebben bestaan*), Stefan George (*Hölderlin slaagde erin de Duitse geest uit barbaarse chaos en onbeheerst gewemel tot hellenistische helderheid te zuiveren*) en ja, ook Martin Heidegger zocht zijn toevlucht tot Hölderlin na zijn mislukking als nationaalsocialistische rector van de universiteit van Freiburg (*Het kan zijn dat we op zekere dag onze alledaagsheid verlaten en de macht van de poëzie [van Hölderlin] moeten binnengaan, dat we nooit meer in de alledaagsheid terugkeren zoals we die verlaten hebben*). Bij niet-Duitsers valt vooral de aandacht van Michel Foucault op (*De waanzin [van Hölderlin] kreeg een aura, men ontdekte er de duistere waarheid in over de zogenaamde redelijke omstandigheden*).

Safranski besluit zijn biografie met de woorden: *'Bereikt [Hölderlin] ons nog, en bereiken wij hem? Dat zou mooi zijn. Kom! In het opene, vriend!'*

Rüdiger Safranski, *Hölderlin, biografie van een mysterieuze dichter*, Atlas Contact, 2020, 311 blz.

Al werd u duizend jaar en had u alle ervaring die een mens maar kan hebben, dan nog zou u het leven niet kennen.

José Samarago, Bovenlicht

Beleefd

Door Bart Madou

CHARLES BAUDELAIRE, 201 JAAR

Zonnige maar koude zondag 27 februari 2022.

Na een korte inleiding over de teleurgang van de faculteit Letteren & Wijsbegeerte vergastte professor Alexander Roose ons op een beknopte biografie van Charles Baudelaire, waarin hij vooral Baudelaires voorliefde voor schrijvers als Joseph De Maistre en Edgar Allan Poe beklemtoonde. Interessant was ook te vernemen dat Baudelaire wellicht veel inspiratie voor zijn poëzie opgedaan heeft tijdens zijn verblijf op het eiland Mauritius - op weg naar India, waar hij nooit geraakt is - met al zijn exotische geuren en kleuren en vormen.

De hoofdmoot van de uiteenzetting was echter gewijd aan *Les Fleurs du Mal*, meer bepaald de ontstaansgeschiedenis en het proces dat door de publicatie veroorzaakt werd.

Net als Gustave Flaubert voor zijn *Madame Bovary* werd Baudelaire voor *Les Fleurs du Mal* door dezelfde aanklager, een zekere Pinard, beticht van dezelfde feiten: 1) aantasting van de moraal en de goede zeden en 2) belasting van de religieuze moraal. Terwijl Flaubert - dankzij zijn toegang tot de hogere milieus van Rouen - werd vrijgesproken, werd Baudelaire veroordeeld tot een boete van 300 francs, een enorm bedrag voor die tijd. Alexander Roose wees ook op de logische opbouw van *Les Fleurs du Mal*: geen afzonderlijke gedichten, maar in feite één groot verhaal van een groot verlangen, dat gezocht wordt in het spleen (als existentiële angst), in de stad, dan in de roes, in de wellust, in de opstand (een verheerlijking van Satan) en tot slot in de dood als ultieme remedie.

Uiteraard las Alexander Roose enkele gedichten uit *Les Fleurs du Mal* voor (in het Frans met Nederlandstalige vertaling vooraan geprojecteerd). Zo konden wij luisteren naar *L'Albatros* (het verlangen naar het hogere), *A une passante*, *Le vin du solitaire*, *Femmes damnées*, *Le reniement de Saint-Pierre* en, uit *Le Voyage: O mort, vieux capitaine*.

Te beleven

Door Bart Madou

TWEELUIK OVER ZARATHUSTRA

Zarathustra komt tweemaal aan de beurt: op zondag 27 maart 2022 en op zondag 24 april 2022. De eerste maal gaat het over de historische persoon (zo dacht Zarathustra), de tweede maal gaan wij dieper in op het sleutelwerk van Friedrich Nietzsche (zo sprak Zarathustra).

In 2017 schreef Ann Van Sevenant een lijvig boek: *Ainsi pensait Zarathoustra, une philosophie avant la lettre*, waarin zij uitvoerig ingaat op de figuur van Zarathustra en diens nagelaten geschriften, de *Gathas*. In haar lezing zal zij zeker ingaan op de kernideeën van zijn leer, zijn grote liefde voor de wijsheid, de individuele weg van de mens en het kosmisch dynamisme. Zarathustra had uiteraard invloed op de Perzische wereld, maar ook op de Griekse filosofie, op de Joodse religie en op het christelijk humanisme. En uiteraard op de moderne wereld met Nietzsche's lied van Zarathustra, waarover Roland Duhamel, Nietzschespecialist bij uitstek, ons in de daaropvolgende lezing komt vertellen. In wellicht Nietzsche's belangrijkste werk ontmoeten wij de vroege Perzische wijsgeer, Nietzsche's alter ego, die ons een verzameling spreuken en wijsheden voorhoudt. Dat Nietzsche ook filoloog en dichter was, merken wij aan de briljante stijl van *Aldus sprak Zarathustra*. Nietzsche drijft in dit werk het leven op de spits, hij zoekt er het ideaal van de Übermensch.

AFRIKAANSE LITERATUUR

Op zondag 8 mei 2022 gaan wij zeker een mondje Afrikaans horen in de lezing van Yves T'Sjoen over Afrikaanse literatuur. Deze aan het Nederlands verwante taal groeide uit van wat oorspronkelijk een contacttaal was tot een volwaardige moedertaal. Het Afrikaans werd (en wordt) vaak geassocieerd met de Boeren, de afstammelingen van de Nederlandstaligen die zich midden de 17^e eeuw in Zuid-Afrika vestigden. Enigszins ten onrechte werd het Afrikaans ook gezien als de taal van de Apartheid, wat misleidend is, aangezien die taal ook frequent gebruikt werd als middel tot verzet tegen het apartheidsbewind. Tot de bekendste in het Afrikaans schrijvende auteurs behoren o.m. N.P. van Wyk Louw, Elisabeth Eybers, Breyten Breydenbach, André Brink, Ingrid Jonker, Jan Rabbe en vandaag ook Antjie Krog.

11DE THOMAS MANNLEZING

11de Thomas MANNlezing

**Philippe
Van Parijs**

**Welke
toekomst
voor de
Belgische
federatie ?**

Zondag 29 mei 2022 om 10.30 u.
LDC De Braambeier
Loppemsestraat 14A, 8210 Zedelgem
toegang: 7 €

HBC comité
HBC

Voor onze jaarlijkse Thomas Mannlezing hebben wij op 29 mei 2022 Philippe Van Parijs, filosoof, professor en polyglot, uitgenodigd. Hij zal het hebben over de toekomst van de Belgische federatie. Voor welke uitdagingen staat ons dierbaar vaderland? Niet de minste allicht, zeker als wij ook oog moeten hebben voor de Europese context. De vier Belgische gewesten hebben elk hun eigen identiteit, maar zullen toch een passende modus 'co'vivendi moeten vinden om zich in de toekomst binnen België te handhaven. Of zal België dan toch barsten? Verdwijnen? Opgeslokt worden?

Er bestaan verschillende scenario's die allemaal min of meer reëel kunnen genomen worden, maar ook ernstige risico's inhouden. In zijn boek *Belgium. Utopie voor onze tijd* (let op de Engelstalig benaming!) geeft Philippe Van Parijs zijn visie op een vernieuwde Belgische federatie. Als inwoner van dit 'moeilijkste land ter wereld' (?) mogen wij beslist uitkijken naar deze 11de Thomas Mannlezing.

Alle lezingen gaan door in de Braambeier, Loppemsestraat 14A te Zedelgem. Ze starten om 11 uur, behalve de Thomas Mannlezing die om 10.30 uur begint. De inkom bedraagt 5 euro en 7 euro voor de Thomas Mannlezing.

Te beleven internationaal

Door Rita Vanhoutte

LA BOURSE DE COMMERCE: FOUNDATION FRANÇOIS PINAULT TE PARIJS

Een museum dat uitnodigt, kunstenaars inspireert en kunstwerken subtilimeert

Een uitstapje naar Parijs is in deze coronatijden een haalbare kaart: twee uur sporen met Thalys of tgv en de musea omarmen uw komst.

La Bourse de Commerce is sinds december 2020 in al zijn glorie open voor het publiek. Het historisch monument is met veel zorg gerestaureerd en biedt een onderkomen aan een deel van de collectie hedendaagse kunst van de kunstverzamelaar François Pinault. Deze unieke plaats beantwoordt volledig aan de noodzaak om hedendaagse kunst tentoon te stellen. Daar heeft ook de Japanse hedendaagse architect Tadao Ando toe bijgedragen, door in de rotonde van het gebouw een minimalistische betonnen cilinder te plaatsen van 29 meter diameter, 9 meter hoog en 50 centimeter dik. Deze cirkel in de cirkel is méér dan architectuur, het is een signatuur van Japanse soberheid tegenover het historisch gebouw waarvan de eerste constructie dateert uit 1584, maar die in 1889 werd getransformeerd van granenhal tot handelsbeurs en samen met de Eiffeltoren ingehuldigd werd voor de wereldtentoonstelling van datzelfde jaar. Zijn ijzeren koepel met glaswerk is uniek.

Na vele jaren van restauratie werden het gebouw, nu in handen van François Pinault, en de eerste collectie officieel geopend in december 2020. Daarbij ging bijzonder veel aandacht naar een monumentaal panoramisch geschilderd decor op een hoogte van 20 meter, net onder de koepel, dat het mondiale leven van 1889 uitbeeldt.

Op de eerste verdieping loopt een wandelgang langs de binnenfaçade die een prachtig zicht biedt op zowel het gerestaureerde fresco als op de binnencirkel van Tadao Ando.

In de benedenverdieping bevindt zich een auditorium met 284 plaatsen. De trappenhal, verlicht met 23 lusters van 20 meter hoog, brengt het publiek tot aan het restaurant op de derde verdieping. Het meubilair en de aankleding zijn van de

hand van de gebroeders Bouroullec, afkomstig uit Bretagne en wereldberoemd in de designwereld.

Vanaf de inkom wordt de kunstliefhebber aangetrokken door de installatie 'Vanité de cire' van Urs Fischer als eerste werk in de Rotonde. De kans is groot dat dit werk 'opgebrand' is tegen dat dit artikel verschijnt. Fascinerend om te zien hoe de eindigheid van ons bestaan voorgesteld wordt.

Tot juli 2022 exposeert Bertrand Lavier in de 24 vitrines in de passage, die ook reeds in 1889 als uitgangsbord dienden voor innoverend werk.

Binnen en buiten de Beurs worden verschillende kunstenaars uitgenodigd om 'in situ' werk te installeren dat communiceert met de architectuur van het gebouw.

François Pinault heeft in de loop der jaren een nauwe, vriendschappelijke band opgebouwd met kunstenaar David Hammons. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er een grote galerie gewijd is aan het conceptueel werk van deze Afro-Amerikaanse kunstenaar.

Ook de fotografie is uitgebreid aanwezig met momenteel foto's uit de jaren 1970, alsook de zwart-wit schilderijen van Rudolf Stingel die net foto's lijken.

En verder zie je in de verschillende galleries een rits van kunstwerken van grote kunstenaars zoals Marlene Dumas, Kerry James Marshall, Thomas Schütte, Matin Kipperberger, en ook van onze Luc Tuymans hangt er Anonymous IV en Anonymous III. Luc Tuymans was op de Biënnale van Venetië in 2019 te gast in het Palazzo Grassi van Pinault.

Geen enkel excuus is goed genoeg om een bezoek aan La Bourse de Commerce, tijdens een citytrip naar Parijs, over te slaan.

En dan nog dit

Door Els Vermeir

HERINNERINGEN

Het geheugen, het is me een raar beestje. Dat heb ik de voorbije maanden en jaren uitgebreid kunnen vaststellen. Bij mijn moeder, die na een herseninfarct letterlijk alles kwijt was, geen woord meer kon uitbrengen, en daar nu, drie jaar later, zo'n driekwart van teruggevonden heeft, op een periode van haar leven na, die voorgoed gewist lijkt te zijn. Ik stel me voor dat die herinneringen net in dat deeltje hersenen zaten, dat door een dikke bloedklonter vernield werd. Als een auto die aan hoge snelheid aan komt razen en een aantal mensen genadeloos van de weg maait.

Bij mijn schoonvader, die door een speciale vorm van dementie niet meer de woorden vond die uitdrukten wat hij wilde zeggen, en bovendien vaak het onderscheid niet meer kon maken tussen zijn dromen en waanvoorstellingen en de realiteit, waardoor hij zich weer in de oorlog waande en hulpkreten naliet als dat hij door de vijand zou zijn gekidnapt.

Of bij mijn schoonmoeder, die al meer dan tien jaar aan een milde vorm van dementie lijdt, waardoor ze niet meer weet wat ze vijf minuten geleden heeft gedaan, maar voor het overige perfect normaal lijkt te communiceren en functioneren.

De schrik voor dementie zit er dus goed in, zeker wanneer ik plots niet meer op mijn eigen telefoonnummer kan komen, de naam van een goeie vriend vergeten ben, of meer van dat soort dagelijkse frustraties. En toch kan ons geheugen ons soms ook aangenaam verrassen. Zo kunnen geuren of geluiden een flard van een gevoel oproepen dat ooit bij die geur of dat geluid hoorde, ook al is die flard na een fractie van een seconde alweer verdwenen, zonder dat je je hand op de eigenlijke herinnering hebt kunnen leggen. Of er zijn de gememoriseerde tekstjes uit een lang verleden, die voor eeuwig en altijd in steen – of beter: hersenmassa – gebeiteld lijken te zijn en mits wat hulp weer probleemloos tevoorschijn komen. Zo herinner ik me het 'heertje uit Zaltbommel' dat 'visite kreeg van een hommelf'. Zo vergeet ik nooit dat 'de mieren evenals de bijen en de wespen insecten zijn die tot de vliesvleugeligen behoren'. Zo bezing ik ook nog af en toe Aeneas: 'arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris Italiam, fato profugus, Laviniaque venit litora' en stel ik me de vraag 'to be, or not to be, that is the question: whether 't is nobler in the mind to suffer the slings and arrows of outrageous fortune, or to

take arms against a sea of troubles and by opposing end them, to die - to sleep, no more...'

Maar goed, dat zijn dingen die ik wel vaker eens onder het hersenstof vandaan heb gehaald, samen met de bijhorende anecdotes.

Veel unieker was de herinnering die vandaag opdook... Ik las het boek *'Voor het eerst'*, de *'Verhalen over ouder worden'* van Herman van Veen (een man die met stip genoteerd staat om op de lijst te komen van *'les hommes de ma vie'*, als ik ooit een mannelijk wederwoord aan Bart Madou zou willen formuleren). Daarin schrijft hij onder meer dit: *'Loop op mijn geheugensandalen terug naar huis. Herinner me het rubberen poppetje waarmee ik speelde en dat ik helemaal heb stuk gekauwd toen ik een kleuter was.'* Zo'n geheugensandalen heb ik ook, witte slippers met een dikke zool met gekartelde rand en op het teenstuk de ringen van de Olympische spelen, het

moeten die van 1976 in Montreal geweest zijn. Maar ook die herinnering had ik gekoesterd. Helemaal uit het niets kwam echter het beeld opduiken van een klein popje, met erg lang, in een staartje samengebonden haar. Dat haar was echter in een ring rondom het hoofdje ingeplant, en als je de staart losmaakte, ontdekte je tussen de ring van haar een kaal hoofdje. Iemand heeft me later verteld dat ik daar als peuter heel erg bang voor was. Maar nooit eerder kon ik me zo nauwkeurig het beeld van dat popje – dat lang voor ik een tiener werd al was verdwenen – voor ogen halen. Allemaal dankzij het popje van Herman van Veen.

Het mag dus een troost wezen: lezen kan blijkbaar prikkels sturen tot in de verste uithoeken van ons geheugen, om daar dingen op te rakelen die we al heel, heel lang vergeten waren. Ziedaar wat hoop voor bange dagen: misschien kunnen we best een arsenaal aan boeken inslaan, om bij het minste vermoeden van beginnende dementie als bezeten aan het lezen te gaan. Hopende dat de geselecteerde auteurs onze dierbaarste herinneringen weten op te rakelen!

Nawoord

Gedrukte media hollen altijd achter de realiteit aan, dat is nog maar eens gebleken. Sinds ik mijn voorwoord schreef, is de wereld alweer compleet veranderd. Toen was corona nog onze grootste zorg, intussen zitten we indirect verwickeld in een oorlog op Europese bodem, waarvan het ver-
volg niet te voorspellen valt.

En er was dat grote verlies op kleine schaal, de dichter Stijn De Paepe die ons recentelijk ontviel. Omdat het zo passend is in de huidige situatie, sluit ik graag deze Toverberg af met een gedicht van hem, het weze een eerbetoon aan de dichter en een les aan de dictator:

GEDICHTENDAG

Nog nooit kreeg een gedicht
de vijand klein.
Het lost niks op, het kan
geen kwaal genezen.

En toch. Het zou hier
beter toeven zijn
als iedereen er vaker
een zou lezen

Stijn De Paepe

°18/8/1979 - †22/02/2022

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING